

Psychologia sali sądowej

Jak komunikacja
i emocje
wpływają
na postrzeganie
sprawiedliwości

Redaktor prowadzący, redakcja: Agnieszka Kaszok
Korekta, redakcja: Agnieszka Mańko
Projekt układu typograficznego i okładki: Elżbieta Wienczek
Ilustracje: Arkadiusz Krupa
Skład i łamanie: Elżbieta Wienczek

© Copyright by Wydawnictwo Od.Nowa® Sp. z o. o.

Wydawnictwo Od.Nowa® Sp. z o. o.
ul. Mieszka I 38
43-300 Bielsko-Biała
e-mail: zamowienia@wydawnictwo-odnowa.pl
strona: www.wydawnictwo-odnowa.pl

ISBN 978-83-66720-72-5
Wydanie I

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Słowo od autorów	9
Wstęp	11
Rozdział 1. Konflikt	23
1.1. Fazy konfliktu	25
1.2. Rodzaje konfliktów	32
1.3. Rola sądu w zarządzaniu konfliktem	36
1.4. Sala sądowa a dynamika konfliktu	38
1.4.1. Architektura sali sądowej i ulokowanie głównych postaci. Rola sędziego we właściwym wykorzystaniu tych aspektów sali sądowej	39
1.4.2. Urzędowe stroje i rytuał porządkujący komunikację. Prawne narzędzia redukujące „mrożący” wpływ miejsca i stroju na uczestników szczególnie wrażliwych	45
1.5. Sala rozpraw a zagrożenie dla poczucia kontroli i ekspozycja społeczna	54
Rozdział 2. Procesy emocjonalne, pieniactwo sądowe, stres	65
2.1. Emocje – co to takiego?	65
2.2. Emocje u uczestników – wrogowie i sprzymierzeńcy	70
2.3. Kierowanie emocjami	80
2.4. Techniki i narzędzia komunikacyjne kontrolowania emocji	83
2.4.1. Otwieranie	83
2.4.2. Pomieszczenie emocji	91
2.4.3. Pomieszczenie emocji i postawienie granicy	96
2.4.4. Stawianie granicy z pominięciem pomieszczenia emocji	100
2.4.5. Stawianie granicy i pokazywanie konsekwencji	101
2.4.6. Kary porządkowe	105
2.5. Pieniactwo sądowe – zmiana Kodeksu postępowania cywilnego i orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka jako remedium na pieniactwo sądowych	114

Rozdział 3. Stres jako forma reakcji emocjonalnej i jego rola na sali sądowej	127
3.1. Stresory związane z postępowaniem sądowym	132
3.1.1. Ocena poznawcza stresorów obecnych na sali rozpraw	133
3.2. Zarządzanie stresem na sali rozpraw	135
3.2.1. Interwencja na pierwszym etapie drogi stresu; metody opanowywania stresora	135
3.2.2. Interwencja na drugim etapie drogi stresu – praca nad oceną poznawczą	140
3.2.3. Interwencja na trzecim etapie drogi stresu – reakcja stresowa	143
3.3. Stres u sędziego	152
3.3.1. Radzenie sobie ze stresem. Kilka wskazówek dla sędziów	155
3.4. Jak to zrobić? Techniki radzenia sobie ze stresem	156
3.4.1. Przewartościowanie	157
3.4.2. Kierowanie uwagą	157
3.4.3. Przedefiniowanie	159
3.4.4. Praca z emocjami	160
3.4.5. Wsparcie społeczne	162
3.4.6. Budowanie poczucia sensu	163
Rozdział 4. Komunikacja	167
4.1. Deskryptywna zawartość komunikacji – prostota, zrozumiałość i wykluczenie komunikacyjne	167
4.2. Bariery komunikacyjne	175
4.3. Przelamywanie barier – postawy i style komunikacyjne ułatwiające porozumiewanie się na sali rozpraw	193
4.3.1. Aktywne słuchanie na sali sądowej	194
4.3.2. Komunikat „ja” – użyteczny, gdy aktywne słuchanie nie skutkuje	197
4.3.3. Szakal i Żyrafa na sali sądowej. Dwie postawy komunikacyjne Marshalla Rosenberga	198
4.3.4. Komunikacja w stylu NVC na sali rozpraw w badaniach empirycznych nad sprawiedliwością proceduralną	201
4.3.5. Pokonywanie trudności komunikacyjnych w relacjach sędziego – pełnomocnik – strona	202
4.4. Rozpoznanie stylu komunikowania się uczestników postępowania jako warunek skutecznej komunikacji na sali rozpraw	207
4.5. Techniki i narzędzia komunikacyjne	210
4.6. Uzasadnienie jako forma komunikacji	211

Rozdział 5. Etyczne aspekty pracy sędziego	225
5.1. Po co sędziom etyka zawodowa?	225
5.2. Motywacja	226
5.3. Zaufanie	236
5.4. Godność	238
5.5. Autonomia moralna	239
5.6. Błędy poznawcze w podejmowaniu decyzji	244
5.7. Hipokryzja moralna	249
Podsumowanie	259
Wywiad z Piotrem Bojarczukiem – sędzią Sądu Okręgowego w Warszawie	261
Literatura	277
Spis orzeczeń	286

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

- EKPC** – *Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950r.* (Dz.U. z 1993 r. Nr 61 poz. 284 ze zm.)
- KPP UE** – *Karta praw podstawowych Unii Europejskiej* (Dz.Ur. UE z 2016 r., C 202, s. 389–405)
- Konstytucja RP** – *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U. Nr 78 poz. 483 ze zm.)
- k.p.c.** – ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – *Kodeks postępowania cywilnego* (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
- k.p.k.** – ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – *Kodeks postępowania karnego* (tj. Dz.U. z 2021 r. poz. 534 ze zm.)
- k.r.o.** – ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.)
- PF-MPPOP** – *Protokół fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych uchwalony przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 16 grudnia 1966 r. w Nowym Jorku* (Dz.U. z 1994 r. Nr 23 poz. 80)
- p.u.s.p.** – ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – *Prawo o ustroju sądów powszechnych* (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 2072 ze zm.)
- rozporządzenie MS** – rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 września 2020 r. w sprawie sposobu przygotowania przesłuchania przeprowadzanego w trybie określonym w art. 185a–185c „Kodeksu postępowania karnego” (Dz.U. z 2020 r. poz. 1691)

Czasopisma i publikatory

- OSN** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego
- OSNKW** – Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Karna i Wojskowa

Inne

ETPCz	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
FCWP	– Fundacja Court Watch Polska
ICD-10	– International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems
KSSiP	– Krajowa Szkoła Sądownictwa i Prokuratury
LGBT	– Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender
MS	– Minister Sprawiedliwości
NVC	– Nonviolent Communication
ONZ	– Organizacja Narodów Zjednoczonych
SP	– sprawiedliwość proceduralna
TJ	– terapeutyczna jureksprudence
UE	– Unia Europejska

POZOSTAŁE PUBLIKATORY

Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 16 sierpnia 2007 r. *w sprawie szczegółowego zakresu zadań i zasad organizacji policji sądowej* (Dz.U. Nr 155 poz. 1093)

Ustawa z dnia 4 lipca 2019 r. *o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw* (Dz.U. z 2019 r. poz. 1469 ze zm.)

Ustawa z dnia 26 maja 1982 r. – *Prawo o adwokaturze* (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 1651 ze zm.)

Ustawa z dnia 6 lipca 1982 r. *o radcach prawnych* (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 75 ze zm.)

Ustawa z dnia 12 maja 2011 r. *o Krajowej Radzie Sądownictwa* (tj. Dz.U. z 2021 r. poz. 269 ze zm.)

Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. *o kosztach sądowych w sprawach cywilnych* (tj. Dz.U. z 2020 r. poz. 755 ze zm.)

SŁOWO OD AUTORÓW

Tematyka, którą podjęliśmy w naszej książce, to pozaprawna warstwa postępowania sądowego. Składają się na nią nieuchwytnie przez procedurę sądową interakcje pomiędzy obecnymi na sali osobami. Postawy, uczucia, sposób komunikowania się, stres, dyspozycje osobowościowe, oczekiwania związane z przyszłością, sposób postrzegania siebie i swoich przeciwników, a także percepcja sądownictwa oraz poczucie sprawiedliwości tworzą dynamiczną sieć relacji, bogatą w znaczenia i pełną napięć. Choć do sądu przychodzimy, by sprawiedliwości stało się zadość, to wydaje się, że ostateczne rezultaty postępowania sądowego zależą także od tej, rzadko dostrzeganej, podskórnej jego tkanki. Książka zawiera garść refleksji oraz dużą dawkę konkretnych pomysłów i narzędzi przydatnych w zarządzaniu tym właśnie aspektem sali rozpraw.

Metoda, którą się posłużyliśmy, to analiza materiału pochodzącego z własnych doświadczeń w prowadzeniu rozpraw sądowych, spotkań z sędziami i prokuratorami w ramach warsztatów oraz seminariów organizowanych przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury, a także obserwacji i badań systematycznie prowadzonych przez Fundację Court Watch Polska. Analizy dokonujemy z naukowej perspektywy, wypracowanej głównie w obszarze psychologii i komunikacji społecznej. Metoda ta pozwala odsłonić mechanizmy kierujące sposobem porozumiewania się, emocjami, motywacją i procesami poznawczymi uczestniczących w postępowaniu osób, a w pewnym zakresie także sędziów. Dzięki takiemu działaniu możemy wskazać drogi i miejsca możliwej interwencji w przedstawiane mechanizmy, tak aby służyły one celom postępowania, dobru uczestników, a w szerszej perspektywie – przynosiły korzyść całemu społeczeństwu.

Praktyczne wskazówki: jak poradzić sobie z podenerwowanymi uczestnikami, jak oswoić trudne emocje i zredukować stres, jak mówić i jak słuchać, a także analiza przepisów z perspektywy praktyki zarządzania salą sądową na pewno czynią tę książkę cenną dla sędziów. Zawarte w niej treści powinny jednak zainteresować także pełnomocników, oskarżycieli, biegłych oraz osoby zaangażowane w kształcenie i doskonalenie zawodowe profesjonalistów związanych z wymiarem sprawiedliwości.

Nie sposób wymienić wszystkich, którym winni jesteśmy wdzięczność za pomoc w przygotowaniu tej publikacji. Dziękujemy sędziom i prokuratorom, uczestniczącym i prowadzącym szkolenia organizowane przez Krajową Szkołę Sądownictwa i Prokuratury. Dziękujemy za podzielenie się z nami swoimi doświadczeniami i przemyśleniami: Sędzi Sądu Najwyższego Teresie Romer, Sędziemu Sądu Okręgowego Arturowi Ozimkowi, Sędziemu Sądu Okręgowego Waldemarowi Żurkowi, Mecenasowi Piotrowi Piesiewiczowi. Szczególne podziękowania składamy Panu Sędziemu Piotrowi Bojarczukowi, za to, że poświęcił swój czas i udzielił nam wywiadu, który zamieszczamy na końcu książki. Dziękujemy także Pani Mecenas Oldze Piaskowskiej za wsparcie duchowe i nieustanną gotowość do pomagania nam we wszystkich problemach, na jakie natrafialiśmy, przygotowując publikację.

WSTĘP

Postępowanie sądowe w perspektywie społeczno-psychologicznej

Człowiek jest istotą społeczną, nawet jeśli żyje w samotności, zanurzony jest w normach, obyczajach i wartościach stworzonych przez społeczeństwo. Czy świadomy tego, czy nie – myśli, działa, marzy i pracuje, kocha i nienawidzi, wpleciony w świat, który jest tworem społecznym. Ta społeczna tożsamość człowieka sprawia, że jego dobrostan fizyczny i psychiczny zawsze będzie zależał od tego, jak reaguje na niego otoczenie społeczne i w jakich relacjach pozostaje z członkami grupy społecznej. Podstawowe ludzkie potrzeby, od których zależy zdrowie oraz szczęście, to właśnie potrzeby o charakterze społecznym. Zauważają to psychologowie i filozofowie. Abraham Maslow kładzie nacisk na konieczność zaspokojenia potrzeb przynależności, miłości i szacunku¹, a John Rawls uważa, że jednym z największych dóbr podstawowych jest poczucie własnej wartości oparte na społecznych podstawach².

Przyjaźnie, więzi rodzinne, relacje koleżeńskie czy wreszcie sama znajomość innych ludzi, nawet jeśli ogranicza się jedynie do codziennej wymiany „dzień dobry”, mają niezwykle ważne znaczenie dla samopoczucia, są warunkiem poczucia bezpieczeństwa, poczucia przynależności, a nawet poczucia własnej wartości. Potwierdzają to liczne badania naukowe, zarówno te wskazujące na znaczenie bliskich relacji dla wzrostu i rozwoju osobowości, jak i te podkreślające tragiczne skutki braku bliskich relacji³.

1 A. Drat-Ruszczak, *Psychodynamiczne podejście do osobowości*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, Gdańsk 2000, s. 640–643.

2 J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, Warszawa 1994, s. 541.

3 R. Williams, *Social isolation and low income worsen prognosis of coronary disease*, „JAMA. The Journal of the American Medical Association” 1992, 22.

Chociaż w ogólnym bilansie i tak wychodzi na to, że z ludźmi jest lepiej niż bez nich, prawdą jest również to, że największych kłopotów, a nie rzadko cierpienia, doświadczamy właśnie z powodu naszych bliźnich. Słusznie Jon Kabat-Zin nazwał życie w relacjach „piękną katastrofą”⁴. Fakt ten jest kluczowy dla wyjaśnienia sytuacji, w której pojawia się konflikt pomiędzy ludźmi. Nawet najprostsza niezgodność oczekiwań pomiędzy dwoma osobami wikła wartości i potrzeby psychologiczne, które konflikt o przysłowiową miedzę czynią nierzadko czymś daleko większym niż spór o kawałek ziemi.



⁴ J. Kabat-Zin, *Życie. Piękna katastrofa. Mądrością ciała i umysłu możesz pokonać stres, choroby i ból*, Warszawa 2018.